

De Provincies

Antwerpen

Aanbod

Met je klas op stap? Op excursie in je eigen omgeving? Op zoek naar geschikt lesmateriaal? Werken aan Milieuzorg Op School? Raadpleeg de nieuwe brochure van het Provinciaal Instituut voor Milieueducatie (PIME).

Je vindt het volledige aanbod voor het schooljaar 2008-2009 in de nieuwe brochure. Alle basis- en secundaire scholen in de provincie Antwerpen kregen voor de zomervakantie een exemplaar opgestuurd. Niet gevonden of je wenst een extra exemplaar? Bel 015 31 95 11 of mail info@pime.provant.be en vraag je exemplaar 'basisonderwijs' of 'secundair onderwijs' aan. Uiteraard kun je het aanbod ook online raadplegen op www.pime.be.

Aanbod basisonderwijs

AF VAN AFVAL? JANUARI 2009

Afval? Daar willen we van af ... en liefst zo netjes mogelijk! Sorteren en recyclen, dat kennen we wel. Afval vermijden, da's andere koek. Tijdens de maand januari 2009 kunnen klasgroepen van de derde graad basisonderwijs deelnemen aan de

activiteit 'Af van afval?' in het PIME. Spelenderwijs ontdekken de kinderen hoe ze de afvalberg te lijf kunnen gaan. Koekendozen en drinkbussen zijn een goed begin. Maar wie de top wil halen, moet nog 'n tandje bijsteken!

HUIS VOL WATER – FEBRUARI 2009

Een huis vol water: warm of koud, douchekop of spoelbak, kraantje of tuinslang? Voor ons een evidentie, maar voor veel mensen in het Zuiden een natte (of beter een droge?) droom. Klasgroepen van de derde graad basisonderwijs kunnen tijdens de maand februari 2009 deelnemen aan de activiteit 'Huis vol water' in het PIME. De kinderen dompelen zich dan onder in waterige kwesties. Zo drijven al gauw ideeën boven om zelf minder water te verbruiken en minder te vervuilen. En wie de wereld wil redden, begint bij zichzelf. Ja, toch? Beide activiteiten duren tweeënhalve uur en passen binnen het MOS-project. Meer informatie vind je op www.pime.be.

Voor inlichtingen en reservaties, bel 015 30 61 23 of mail valerie.vandessel@pime.provant.be.

Aanbod secundair en hoger onderwijs

KESSELSE HEIDE

De Kesselse heide is een unieke heidebiotoop. Op 43 hectare natuurgebied wisselen bos, heidevelden en stuifduinen elkaar af. De excursie werd grondig vernieuwd. Resultaat is een eigentijdse aanpak met heel wat interactie, veldwerk en nieuw materiaal. Doel blijft hetzelfde: inzicht bieden in de heidebiotopen, fauna en flora, beheer, ecologie en bodem. Maar wandelen-en-luisteren is er niet meer bij. Leerlingen gaan zelf aan de slag. Kortom: een actieve excursie

in een uniek gebied.

De excursie is op maat van leerlingen van de eerste, tweede en derde graad secundair onderwijs en kan plaatsvinden van april tot en met oktober.

Voor inlichtingen en reservaties, bel 015 30 61 23 of mail valerie.vandessel@pime.provant.be.

SPELEO@DOC GELANCEERD

Spelend leermiddelen ontdekken ... dat is de kern van speleo@doc. De activiteit richt zich tot leerlingen van de derde graad secundair onderwijs, studenten lerarenopleiding, leerkrachten en docenten. De deelnemers speuren naar interessante leermiddelen over een thema naar keuze. Ze leggen de materialen op de rooster en beoordelen kritisch de kwaliteiten ervan. Werkbladen, artikels, spellen, cd-roms, websites... Het komt allemaal aan bod. Met de conclusies kunnen de deelnemers daarna zelf aan de slag om een eindwerk, een les of een excursie voor te bereiden.

Speleo@doc duurt ongeveer anderhalf uur en is te combineren met andere activiteiten tot een dagprogramma. Meer informatie vind je op www.pime.be.

Voor inlichtingen en reservaties, bel 015 30 61 23 of mail valerie.vandessel@pime.provant.be.

SOJACONNECTIE.BE

Wat is het verband tussen onze voedingsgewoontes en de landbouw in Brazilië?

Surf naar www.sojaconnectie.be en maak kennis met de Braziliaanse indiaan, boer en ondernemer en de Belgische boer en jongere. Zo vind je de weg van de sojaplant in Brazilië tot het vlees op ons bord. En je ontdekt de gevolgen van en de alternatieven voor de grootschalige sojateelt. Inhoud en opdrachten focusten tot nu toe vooral op de jongeren van de derde graad algemeen secundair onderwijs. Vanaf nu vinden ook land- en tuinbouwers in spe er materiaal op hun maat. Bijvoorbeeld: stel het voeder samen voor een varkens- of melkveebedrijf en ontdek hoeveel hectare grond daarvoor nodig is. Of verken de eiwitteelten van de toekomst: kunnen henep, erwten en koolzaad de wereld redden? www.sojaconnectie.be is het resultaat van de samenwerking tussen FermLocal, Fetraf-Sul, MOS, PIME, Vlaamse overheid en Wervel.

PIME vzw, Mechelsesteenweg 365, 2500 Lier,
015 31 95 11, info@pime.provant.be,
www.pime.be

Duurzaam mobiel

'Duurzaam mobiel' is het nieuwe jaarthema van het departement Leefmilieu van de provincie Antwerpen.

Naar aanleiding hiervan zijn er in 2008-2009 heel

wat activiteiten waarbij gemeenten mee op de kar kunnen springen.

Een bezoekje aan de NAFTOFNI-expo in het PIME is een eerste mogelijke actie als startpunt voor een interessante discussie over mobiliteit in de gemeente. Vanaf dit najaar kunnen gemeentebesturen ook een beroep doen op het kleine broertje van de expo, de belevingsmodule 'Duurzaam onderweg'. Die mobiele versie kun je ontlend voor braderijen, dorpsdagen en lokale festivals.

Gemeenten die hun personeel een ecologische rijstijl willen aanleren, kunnen één van de 20 aangeboden

workshops ecodriving organiseren. Artikels en ander materiaal (zoals de postersessie of een rekenmodule om te meten hoeveel CO₂ je bespaart) om te communiceren over duurzame mobiliteit, zijn via onze website beschikbaar voor de gemeenten.

Verder startte de provincie in vijf gemeenten met een 'Groene Halte-wandeling'. Dankzij de groene haltes kun je zonder problemen met het openbaar vervoer naar een natuurgebied, daar een wandeling maken en van op een andere plaats terug met het openbaar vervoer naar je thuisbestemming reizen.

VOORBEELDFUNCTIE

Als provincie geven we natuurlijk ook zelf het voorbeeld. Er komt een doorlichting van het provinciaal 'wagenveld' en er worden richtlijnen opgesteld voor de aankoop van nieuwe wagens. Met het personeel deden we mee aan 'Ik Kyoto'. Al onze regelmatige chauffeurs volgen bovendien de cursus BEM (Bewust, Economisch en Milieuvriendelijk rijden).

Uiteraard draagt ook het permanente aanbod van de provinciale collega's van de dienst Mobiliteit bij tot het jaarthema. Het fietsbeleid staat in de provincie al langer op de agenda. Bij het 'steunpunt fiets' krijgen gemeenten informatie over de provinciale fietspadsubsidies en het fietsroutenetwerk. Ook alle fietsers kunnen hier trouwens terecht met hun vragen. Om bedrijven te ondersteunen staat het Provinciaal Mobiliteitspunt klaar. En het label 10/10 belooft verkeersactieve scholen.

Meer informatie via www.provant.be/regiowerking, www.provant.be/mobiliteit en www.pime.be.

*Biodiversiteit
lokaal BEkeKEN*

Je hoort geregeld dat het niet goed gaat met de biodiversiteit. Steeds meer soorten worden met uitsterven bedreigd. Onder impuls van het mondiale project 'Countdown 2010' start de provincie Antwerpen de campagne 'Biodiversiteit lokaal BEkeKEN'. Samen met de gemeenten wil de provincie heel concreet de biodiversiteit in beekvalleien verhogen. Met de geplande acties creëren we meer kansen voor diersoorten als de kamsalamander, de rivierdonderpad, de ijsvogel en de bosbeekjuffer.

ER GEBEUREN RARE DINGEN

Wie maakt erom dat de wilde kievitsbloem, de geelbuikvuurpad en de tuimelaar uitgestorven zijn in Vlaanderen? En toch: al het leven - zelfs het kleinste - is heel belangrijk voor ons eigen bestaan. Planten, dieren, bergen en rivieren geven ons voedsel, gezonde lucht en zuiver water. Zelfs medicijnen, bouwstoffen en brandstoffen. Door de manier waarop wij de aarde gebruiken (of is het misbruiken?) zagen we de tak af waarop we zelf zitten. Razendsnel verwoesten we planten- en diersoorten die we hard nodig hebben.

wilde kievitsbloem, geelbuikpad en tuimelaar
uitgestorven in Vlaanderen...

DE TIJD TIKT

In 2001 hebben de Europese landen afgesproken om vóór 2010 het verdwijnen van planten- en diersoorten te stoppen. Daarom is in 2004 de campagne 'Countdown 2010' gestart.

Wij hoeven daarvoor niet naar het regenwoud, de woestijn of de Zuidpool.

We beginnen gewoon in onze achtertuin: bij het leven in en rond de beken van de provincie Antwerpen. Omdat we weten dat elke soort zijn rol speelt op aarde, is het leven in onze beken en valleien immers even belangrijk als dat op de savanne van Afrika.

ENGAGEMENT

De campagne 'Biodiversiteit lokaal BEkeKEN' is officieel gestart op 21 mei met een pershappening in 't Vrieselhof in Ranst. We hebben alle gemeenten van onze provincie opgeroepen om mee te doen. Samen met nu al 62 deelnemende gemeenten zijn we een engagement aangegaan om in de komende 4 jaar prioriteit te geven aan terreinmaatregelen in beekvalleien. We kiezen voor beekvalleien omdat veel van onze waardevolle natuur aan water gekoppeld is. De acties die we samen uitvoeren hebben dus ook een positieve invloed op die natuur. Bovendien kunnen provincie en gemeenten door samen te werken meer bereiken en een hoger rendement halen. Voorbeelden van mogelijke acties zijn: vispaaiplaatsen creëren (bv. door grachten aan te sluiten op het beekstelsel), vismigratieknelpunten oplossen, hermeandering van de beek, kleine landschapselementen aanplanten, aanpak exoten en aankoop van gronden langs beken.

*Mieke Hoogewijs, Soortencoördinator,
Dienst Milieu en Natuurbehoud, tel. 03 240 66 87*

Het klimaat laat je niet koud

klimaatverandering: de gevolgen voor België

Voor kleuters en kinderen is 'het klimaat' niet zo concreet. Uitlaatgassen van auto's en rookpluimen uit schoorstenen des te meer. CO₂ verminderen om de wereld te redden? Daar willen ze zeker hun steentje toe bijdragen! Tijdens de voormiddag ontdek je hoe je het enthousiasme van de kinderen kunt voeden en in goede banen leiden.

Voor jongeren uit het secundair en hoger onderwijs zijn klimaatverandering, CO₂ en broeikasgassen voor-

gewarmde kost. Maar hoe draagt ons energieverbruik bij aan de opwarming van de aarde?

En welke oplossingen zijn duurzaam en realistisch?

De werksessies van de namiddag tonen je hoe je met je leerlingen echt werk maakt van 'het klimaat'.

En doe je bovendien mee met de Dikke-truiendag op vrijdag 13 februari? Dan ben je zeker gelanceerd voor een CO₂-vriendelijke school!

*Woensdag 4 februari 2009, van 9:30 tot 12 uur
voor leerkrachten kleuter- en lager onderwijs en
van 13:30 tot 16 uur voor leerkrachten en docenten
secundair en hoger onderwijs, in het PIME in Lier.*

Limburg

Ontdekdoos

Eind vorig schooljaar kregen alle Limburgse lagere scholen en scholen voor het buitengewoon secundair onderwijs die aan MOS werken de kans om de ontdekdoos 'Limburgse soorten' gratis af te halen in een verdeelpunt in de buurt. De ontdekdoos is een nieuw educatief pakket voor het lager en buitengewoon secundair onderwijs. Ze biedt leerkrachten een ruggensteun om aan de slag te gaan met 'Limburgse soorten'.

In de doos vind je heel wat lesideeën, onmiddellijk bruikbare werkblaadjes per graad en heel wat spel-materiaal. Alle leergebieden komen aan bod.

Dus een ideaal concept om met het hele schoolteam aan het project te werken. Alles staat ook nog eens op een cd-rom zodat leerkrachten er heel flexibel mee kunnen omspringen. De ontdekdoos is een realisatie van het Provinciaal Natuurcentrum. De werkgroep basisonderwijs van het Limburgs Natuur- en Milieueducatief Netwerk (LIMNET) stuurde mee. Ze kwam tot stand dankzij het werk van Sandra Bamps tijdens haar stage in het kader van de opleiding 'Milieumanagement' aan de KHLim.

Zij legde - mede dankzij haar opleiding tot onderwijzeres - de basis voor de ontdekdoos.

Hé Watt-je

'Hé Watt-je!' is een tentoonstelling voor kinderen vanaf 8 jaar. In de belevingspositie kun je ervaren wat duurzame energie nu precies is. Als bezoeker betreed je de tentoonstelling via een woning waarin allerlei vormen van duurzame energie toegepast worden: je kunt met een zwengel energie opwekken of experimenteren met zonnepanelen en zonnecollectoren. Al je zintuigen stel je op de proef. Behalve kijken, kun je ook proeven en ruiken. Verder krijg je - onder andere door de vele attributen

en de uitdagende sfeer - een idee van de mogelijke gevolgen van het broeikas-effect. En je krijgt ook tips en ideeën over de kansen die duurzame energie ons biedt.

Provinciaal Domein Nieuwenhoven, Bezoekerscentrum, Hasseltsesteenweg z/n, 3800 Sint-Truiden, van 15 september tot 2 november 2008. Weekdagen van 9 tot 17 uur, Weekend en feestdagen van 10 tot 18 uur (vanaf oktober tot 17 uur). Je kunt de tentoonstelling zelfstandig bezoeken of onder leiding van een ervaren natuurgids. Zelfstandig: gratis.

Natuurgids: € 25 voor 2 uur (max. 25 personen).

*Informatie en reservatie gids:
tel. 011 68 79 81 - fax 011 68 61 31,
nieuwenhoven@limburg.be.*

Vierde LIMNET-contactdag

Het Limburgs Natuur- en Milieueducatief Netwerk staat garant voor een goede samenwerking en kruisbestuiving tussen alle partners

die in Limburg met natuur- en milieueducatie (NME) bezig zijn. In de eerste plaats draagt het onderwijs in belangrijke mate bij tot NME, zowel de kleuterschool als het lager en secundair onderwijs. Leerkrachten zijn ideaal geplaatst om kinderen en jongeren bewondering voor de natuur bij te brengen en hen te leren zorg te dragen voor het leefmilieu. Het project MOS is een mooi voorbeeld. Maar ook de natuur- en milieuverenigingen, gemeenten, regionale landschappen, natuurcentra en natuurgidsen spannen zich overal in Limburg in om zoveel mogelijk jonge

mensen bij natuur en milieu te betrekken.

Om uitwisseling tussen al die partners te bevorderen, organiseert LIMNET om de twee jaar een contactdag in de Universiteit Hasselt. Kapstok voor de vierde contactdag op 20 november is natuur en milieu in de belevingswereld van kleuter, kind en jongere. Hoe evolueert het natuurbeeld bij het opgroeiende kind en de jongere en hoe gaan we hier best mee om? Deelnemers kunnen kennismaken met nieuwe projecten, van gedachten wisselen en ideeën opdoen, onder begeleiding van een ervaren psycholoog. Een echte aanrader voor iedereen die te maken heeft met NME voor kinderen en jongeren, zoals leerkrachten, leerkrachten in opleiding, verantwoordelijken en medewerkers van NME-organisaties en natuurgidsen. Het uitgebreide programma vind je op de website. 20 november 2008, Universiteit Hasselt. Inschrijven kan via www.limburg.be/limnet. Deelname is gratis.

*Meer informatie: Johan Geusens,
Provinciaal Natuurcentrum, Het Groene Huis,
Domein Bokrijk in Genk.
Tel. 011 26 54 63, fax 011 26 54 54,
limnet@limburg.be*

Oost-Vlaanderen

De Bourgoyen

Op zondag 20 april opende het nieuwe Natuur- en Milieucentrum De Bourgoyen zijn deuren voor het publiek. Het centrum is niet alleen bezoekerscentrum voor het naburige natuurreservaat, het wordt ook de thuis van natuur- en milieueducatie van de stad Gent.

Het gloednieuwe centrum is ontworpen als een 'passiefhuis': een gebouw waarin amper moet gestookt worden. Horizontale houten latten doen dienst als permanente zonnewering. Jan De Block (Dienst Gebouwen): "Heel belangrijk bij een passiefhuis is

dat je gebruik maakt van de warmte van de zon en dat je die zon ook kunt weren als het te warm wordt. Daarom zijn de inplanting, de oriëntatie en de afscherming van het gebouw cruciaal. Je gebouw moet georiënteerd zijn op het zuiden, zodat je de zonnewarmte in het voorjaar en het najaar optimaal kunt benutten. De rijen houten planken voor de glaspartijen op het zuiden zijn zorgvuldig in de juiste hoek geplaatst: ze weren de zon als die te hoog aan de hemel staat en dus te veel warmte geeft, maar laten de zonnestralen wel door als de zon lager staat en dus minder warmte geeft. Ze hinderen het uitzicht op het natuurgebied niet.”

HERMETISCH

Door de warmte van de zon goed te gebruiken, kan men het gebouw van 20 meter op 20, met verdieping, verwarmen met een toestel dat niet groter is dan de gasgeiser in een badkamer. In het hermetisch afgesloten gebouw komt de verse lucht via drie buizen naar binnen. Die buizen zitten 2 meter diep in de grond. In de winter gebruiken ze de warmte die langer in de grond vastgehouden wordt, om de lucht alvast wat te verwarmen. In de zomer zit de winterse kou nog in de grond en kan voor wat afkoeling zorgen.

“Bij een passiefhuis is niet enkel de verwarming, maar ook de koeling belangrijk”, zegt Jan De Block. “Vergeet het om op een warme zomerdag de ramen open te gooien. In de nok van het dak en ook beneden in het gebouw zijn er ramen met automatische aansturing. ‘s Nachts gaan die open. Zo creëer je een afkoelende tocht. Overdag gaat alles weer potdicht zodat de koelte in het gebouw blijft.”

Niet alleen ‘s nachts is er een sturing van op afstand, ook overdag regelt de Dienst Gebouwen het binnenklimaat. Ook op het vlak van materiaal, onderhoud en gebruik koos de Stad resoluut voor duurzaamheid. Het groendak zorgt bijvoorbeeld voor extra isolatie. Het houdt tevens het regenwater vast en filtert het. Dat regenwater wordt onder andere gebruikt in de toiletten.

EDUCATIEF AANBOD

In de eerste plaats organiseert het nieuwe centrum natuur- en milieueducatieve activiteiten voor scholen en andere groepen. Daarnaast is het ook de onthaalplaats voor bezoekers van het reservaat. Zij vinden er folders, een wandelplan en een boek over het natuurgebied en kunnen in de gezellige cafetaria terecht voor een biologisch drankje.

Rechts van de hal pronkt de permanente tentoonstelling over het natuurgebied. Daar kom je alles te weten over het passiefhuis en over de geschiedenis en de verschillende biotopen van de Bourgoyen-Ossemersers.

In de permanente tentoonstelling is er eveneens

ruimte voor wat bezoekers in het natuurgebied ontdekten. Een schedel van een dier gevonden tijdens je bezoek? Die kun je in de exoruimte laten zien aan andere bezoekers. Een mooie foto gemaakt van een slechtvalk? Ook die verdient een plaatsje.

Op de eerste verdieping vind je de natuur- en milieubib, een samensmelting van de natuurbibliotheek van het natuurcentrum, de milieubibliotheek en een deel van de bibliotheek van de Schoolhoeve in Drogen. De lokalen op de verdieping bieden ruimte aan scholen en aan groepen die actief zijn in verband met natuur en milieu. Voor schoolkinderen is er ook een buitenklas.

*Natuur- en Milieucentrum De Bourgoyen,
Mariakerke, tel.: 09 226 15 01,
bourgoyen.educatie@gent.be.*

*Elke weekdag open van
9:00 tot 11:30 uur en van 14:00 tot 16:00 uur.
De milieu- en natuurbib is open
elke weekdag van 9:00 tot 12:00 uur en ook op
woensdagnamiddag van 14:00 tot 16:00 uur.*

Het Toverbos

Deze herfst strijken fee Hupsakee en haar toverbos neer in het bosinfcentrum van het provinciaal domein Het Leen. De dieren van het toverbos willen allemaal hun verhaal kwijt aan het jonge volkje. De roodborst wil vertellen waarom hij zo mooi fluit en de vos wil zijn slimme trucjes verklappen aan de kinderen. Ook de das, de bosuil, het konijn, de eekhoorn en vele andere dieren hebben een eigen verhaal voor de jonge bezoekers. De fee helpt de dieren en zorgt ervoor dat de kinderen de taal van de dieren begrijpen. In een inleidend filmpje kom je te weten hoe dat in zijn werk gaat. Er komen een toversoep en uiteraard een toverspreuk bij kijken. Na het filmpje gaan de kinderen op verkenning, gewapend met toverstok en -muts. Door aanraking met het magische stokje gaan dieren in het bos opeens praten! Bovendien zorgen geheimzinnige kastjes en leuke spelletjes

voor een boeiende ontdekkingstocht in het Toverbos. In de tentoonstelling "Het Toverbos" maken kinderen van 4 tot 8 jaar op een eenvoudige en aantrekkelijke manier kennis met het bos en zijn bewoners. Groepen die de tentoonstelling willen bezoeken, moeten reserveren bij de educatieve dienst van Het Leen. Je kunt het bezoek aan de tentoonstelling combineren met andere educatieve activiteiten om er een gevarieerd bosprogramma van te maken. In het weekend en op feestdagen kunnen gezinnen de tentoonstelling vrij bezoeken. De tentoonstelling 'Het Toverbos' loopt van 10 september tot en met 5 december. De toegang is gratis.

*Provinciaal domein Het Leen, Eeklo,
www.hetleen.be, 09 376 74 77,
frank.schautteet@oost-vlaanderen.be*

Natuurbeleving

Speuren naar het mysterieuze van de natuur is: horen, zien, voelen, ruiken en proeven. Laat u in het natuureducatief centrum verleiden tot natuurbe-

leving aangepast aan elke leeftijd.

In onze natuurlijke omgeving worden de kinderen dicht bij de natuur gebracht.

Hun kennis en inzicht over de natuur en het milieu wordt verruimd door actieve, creatieve en avontuurlijke activiteiten in de natuur.

Zo krijgen de kinderen een hart voor de natuur. Hoe groter hun ervaringswereld, hoe beter hun ontwikkelingsproces zal verlopen.

Een greep uit het programma:

Kriebel en krabbel (2de kleuterklas),

Kijk eens om je heen (2de leerjaar),

Met je neus erbovenop (2de graad),

Speuren in en op de bodem (3de graad),

Water/waterleven-kwaliteit (3de graad),

Kabouterpad (3de kleuterklas en 1ste leerjaar),

Zintuigenleerpad (2de graad).

Herfstpaden: De herfst is veel meer dan paddenstoelen, het vallen van de bladeren of de vogeltrek.

Het is ook de betoverende kleurenpracht van het landschap, de vredige stilte van de natuur die een rustperiode ingaat. In het centrum worden herfstpaden uitgewerkt, aangepast aan de drie graden van de lagere school. Prijs: 2 euro per kind.

*ONENEC
(Opleiding Nascholing En NatuurEducatief Centrum),
KaHo Sint-Lieven, Aalst,
tel.: 053 72 71 80, fax: 053 72 71 00,
marijke.gossye@kahosl.be,
elfi.vankeymeulen@kahosl.be*

Vlaams-Brabant

Provinciaal NME-aanbod

De Provincie Vlaams-Brabant heeft een hele waaier aan natuur- en milieuactiviteiten voor zowel basis- als secundair onderwijs.

Voor begeleide activiteiten kun je terecht in de provinciedomeinen in Huizingen, Zoutleeuw, Kessel-Lo en Diest. Het Regionaal Landschap Groene Corridor komt zelfs tot bij jou.

Voor wie zelf aan de slag wil gaan zijn er een aantal uitleenkoffers beschikbaar.

Alle informatie kun je vinden op www.vlaamsbrabant.be/nme.

Alle scholen kregen in juni een brochure 'Natuur en milieu, educatief aanbod 2008-2009' toegestuurd.

Die brochure kun je ook raadplegen via bovenstaande website of aanvragen bij

*Joke Hermans, tel. 016 26 72 76,
nme@vlaamsbrabant.be*

Natuurouders

Jonge kinderen houden van natuur. Ze staan 'spelend in en tegenover de wereld'.

MOS- en andere natuur- en milieuactiviteiten in het onderwijs vragen vaak intensieve begeleiding en helpende handen.

Leerkrachten kunnen dat niet altijd alleen.

Natuurouders kunnen daarbij helpen.

In het voorjaar van 2009 organiseert de provincie Vlaams-Brabant in samenwerking met het CVN (www.c-v-n.be) opnieuw *Natuuroudercursussen* voor de (groot)ouders van de kleuter- en lagere school. De cursus bestaat uit een zestal lessen en een stage-moment in de school.

*Meer informatie vind je via
www.vlaamsbrabant.be/wonen-milieu/milieu-en-natuur/milieu-educatie/vormingen/cursus-natuurouder/
Of bij Joke Hermans, 016 26 72 76,
nme@vlaamsbrabant.be*

Zie je zo'n natuurouderwerking in jouw school ook wel zitten?

Heb jij ook nood aan helpende natuurouderhanden? Maak dan de (groot)ouders in jouw school warm.

En wie weet vindt de Natuuroudercursus dan wel bij jou op school plaats!

Natuurprojectsubsidie

Je wilt een natuurproject opstarten op school maar de financiële middelen van de school zijn beperkt? Vanaf 1 september 2008 geeft de provincie tot 5000 euro per school per jaar voor natuurprojecten. Het project moet zowel op educatief vlak als voor de natuur een meerwaarde betekenen.

Praktisch:

Elke MOS-school van de provincie Vlaams-Brabant kan een aanvraag indienen.

De projecten moeten voldoen aan bepaalde toepassingsvoorwaarden. Die kun je vinden in het subsidie-reglement.

De subsidie bedraagt maximaal 80 % van de werkelijke kosten van het project en is beperkt tot 5000 euro per school per jaar. Enkel projecten van minimaal 500 euro komen in aanmerking.

Meer informatie over het subsidiereglement en de toepassingsvoorwaarden kun je vinden op:

www.vlaamsbrabant.be/mos,

*Lieselot De Cleyn, tel.: 016 26 72 44,
nme@vlaamsbrabant.be.*

Water4all

Met Water4all maakt de provincie Vlaams-Brabant het duurzame gebruik en beheer van water en waterlopen concreet voor jongeren uit het secundair onderwijs. Zij maken kennis met de waterlopen uit hun omgeving en onderzoeken welke weg het water aflegt dat de school binnenstroomt en weer verlaat. Zij ontdekken hun eigen rol in die waterhuishouding en leren over het belang van een duurzaam integraal waterbeheer.

Het project voorziet voor elke graad twee activiteiten, georganiseerd in de vier belangrijkste rivierbekkens in de provincie: Dijle-Zenne, Dender, Beneden-Schelde en Demer. De jongeren voeren opdrachten uit binnen en buiten de schoolmuren.

De leerlingen van de *1ste graad* voeren een *wateraudit* uit in de school en gaan op ontdekking tijdens een *wandeltocht naar water* (*).

De leerlingen van de *2de graad* bepalen tijdens *veldwerk* (*) de waterkwaliteit van de waterloop in de buurt en onderzoeken op welke manier de school het water minder kan vervuilen.

De leerlingen van de *3de graad* bezoeken de *wateractoren* die belang hebben bij het waterbeheer in hun rivierbekken en debatteren tijdens een *rollespel* (*) in de klas over een concreet knelpunt in het gebied.

Water4all kadert in het project MOS en sluit aan

bij de eindtermen en ontwikkelingsdoelen van het secundair onderwijs.

Tijdens een *intakegesprek* bekijkt de MOS-begeleider samen met de betrokken leerkrachten, graadcoördinatoren en de directie hoe het project vorm kan krijgen in de school.

De provincie biedt Water4all gratis aan voor MOS-scholen in Vlaams-Brabant. Elke school kan MOS-school worden, contacteer hiervoor de MOS-begeleiding.

De activiteiten met een (*) worden door de Milieuboot begeleid.

Op www.water4all.be vind je meer informatie.

Klimaatcasino

Over de opwarming van de aarde is al heel wat geschreven en gezegd. Ondertussen is de verandering van het klimaat geen vermoeden meer. De provincie Vlaams-Brabant brengt een bewustmakingsproces op gang bij middelbare scholieren. Met de positieve boodschap 'je kunt er zelf iets aan doen', mobiliseert de provincie de jeugd.

Het klimaatcasino is een speelse tentoonstelling opgebouwd uit *9 flipperkasten* en een *roulette*.

Boodschap is: vandaag mag je voor het laatst gokken met ons klimaat.

Het klimaatcasino geeft het antwoord op vragen zoals:

- Wat is het Kyoto-protocol precies?
- Hoeveel windmolens zijn er nodig om België van elektriciteit te voorzien?
- Wat is het effect van klimaatsverandering in België?
- Kunnen we er nog iets aan doen?

Voor elke graad van het middelbaar onderwijs is er een doe-activiteit, die aansluit bij een casinobezoek. Leerkrachten kunnen er vooraf of nadien mee aan de slag

1ste graad: Voedselkwartet

De doe-activiteit voor de eerste graad confronteert leerlingen op een spannende manier met de afstand die voedsel aflegt. Zeven gerechten met soms een indrukwekkend aantal 'voedselkilometers' vormen een kwartet.

2de graad: Energie in actie!

De leerlingen van de tweede graad trekken hun energieke schoenen aan en gaan zelf op onderzoek uit: verbruiken spaarlampen echt minder energie? Kun je een computer 's middags best uitschakelen of laten aanstaan? Wat is het energiegebruik van de school? Welk energietype ben je zelf?

3de graad: Kyoto rollenspel

De minister van milieu komt samen met o.a. de energieproducenten van België, het WWF en burgers. Samen hebben ze één doel: tegen 2012 de Kyoto-norm halen. Slagen ze er samen in om België milieuvriendelijker te maken? Legt de pers hen het vuur aan de schenen? Een boeiend rollenspel!

Meer informatie en inschrijven via www.vlaamsbrabant.be/klimaatcasino.

Energiekit

De energiekit bevat een handleiding en meet-instrumenten die je helpen om met de leerlingen een energieaudit uit te voeren op school. De kit helpt een school om de EnergieCheck

Op School (ECOS) uit te voeren die beschreven is in het MOS-themapakket 'Energie op school'.

De kit kan door de milieuwerkgroep of in de lessen gebruikt worden. Je kunt best samenwerken met collega's uit andere vakgroepen als je een energieaudit plant. De metingen kun je laten uitvoeren tijdens lessen wetenschappen, de verwerking van de gegevens gebeurt in de lessen wiskunde of informatica, in de taalvakken kun je de communicatie van de resultaten laten verzorgen.

Aan de hand van energiechecks onderzoek je aspecten van het energiegebruik op school.

Er is een energiecheck voor:

- verlichting: een school gebruikt gemiddeld 70% van de elektrische energie voor verlichting.
- sluipverbruik: sommige toestellen gebruiken ook elektrische energie als je ze niet gebruikt: kopieertoestellen, computers, elektrische boilers... Speur de sluipverbruikers op. Leerlingen kunnen de energiemeter mee naar huis nemen om daar het sluipverbruik aan te pakken.
- ventilatie: voldoende frisse lucht en een aangename temperatuur maken het voor iedereen prettiger in de klas.
- centrale verwarming: een verwarming moet op het juiste moment en op de juiste plek voor de juiste temperatuur zorgen.

Meer informatie:
mos.secundair@vlaamsbrabant.be
016 26 72 36 – 0475 75 14 47

West-Vlaanderen

Dank en welkom

Op een dag vind je de job van je leven en... Voor Hilde Veldeman is dat een vaste job dicht bij huis. Na Peter Grymonprez zocht ook zij vanaf juli andere oorden op. Wij zijn Hilde en Peter dankbaar voor wat zij betekenden

voor de vele MOS-scholen in West-Vlaanderen. Wij zullen hun enthousiasme en gedreven inzet missen. Maar de continuïteit is verzekerd. Op 16 mei kwam Emanuel Demey ons team vervoegen. Na 10 jaar voor de klas heeft hij zijn zinnen gezet op een nieuwe uitdaging en wordt collega van Donald Dupon die al iets eerder startte.

Vanaf dit schooljaar kun je voor de begeleiding van je MOS-werking dus terecht bij: Emanuel Demey voor basisscholen Zuid-West-Vlaanderen, Donald Dupon voor basisscholen Noord-West-Vlaanderen. Lieve Maes blijft MOS-begeleider voor het secundair onderwijs.

Subsidies voor vergroeningsproject

De ervaring leert dat meer natuur in de school en een doordacht aangelegde speelplaats het pestgedrag verminderen. Kinderen worden in een groene omgeving uitgedaagd om voluit en creatief te spelen. Jongeren vinden er afleiding en keuvelen er in gezellige hoekjes en kantjes.

Scholen die met het thema willen starten, ontbreekt het wel eens aan financiële middelen. Het provinciebestuur wil hen dan ook ondersteunen. Binnen de vastgelegde budgetten kan een school per jaar maximaal € 5.000 subsidie krijgen. Voorwaarde is dat de projecten niet alleen op 'natuurwinst' mikken, maar ook gekoppeld worden aan educatieve acties op klasniveau.

Zie o.a.: www.west.vlaanderen.be/mos of www.milieuzorgopschool.be en "Vergroening van de schoolomgeving": <http://vergroening.lne.be>

Informatie: Christel Vandecappelle, 050 40 32 41, christel.vandecappelle@west-vlaanderen.be
Het volledige reglement kun je bekijken of downloaden op www.west-vlaanderen.be/nos

'Het kasteel van Vlerk' en 'Onder dak'

VLEERMUIZEN

Waag je in de wereld van de vleermuizen. De Vleermuiswerkgroep van Natuurpunt en de dienst NME hebben samen een tentoonstelling én educatieve module over vleermuizen ontwikkeld. Stap binnen in de grot en beleef er zelf hoe de vleermuis leeft. Beluister de geluiden die een vleermuis maakt, bereken hoeveel een vleermuis jaarlijks verorbert en piep eens achter de schermen van het intieme leven van de vleermuis. Leerlingen van 2de en 3de graad basisonderwijs zijn welkom tot eind december 2008.

ONDER DAK

Heel wat dieren bouwen een dak boven hun hoofd als bescherming tegen natuurlijke vijanden en het weer. Sommige hebben één huisje, anderen trekken van hier naar daar, een enkeling neemt op zijn tocht zijn huisje mee, de ene hokt samen, de ander sluit zich liever af van de buitenwereld. Voor leerlingen 2de en 3de graad basisonderwijs nog tot september 2009. Het bezoek aan de tentoonstelling kan in combinatie met een activiteit in de Milieuboerderij of AstroLAB IRIS.

Bezoekerscentrum De Palingbeek • 057 23 08 40
bc.palingbeek@west-vlaanderen.be
www.west-vlaanderen.be/bezoekerscentra

Verken je omgeving

In het Provinciedomein De Kemmelberg op 5 november 2008.

De Kemmelberg is wellicht Vlaanderens meest bekende heuvel. Met zijn 156 m vormt hij de hoogste heuveltop in West-Vlaanderen. Met het werkboek 'Verken je omgeving' en de landschapskoffer kun je de omgeving in de buurt van je school gaan verkennen. Leren waarnemen, oriënteren, levende natuur, landbouw, reliëf, water, bodem, klimaat enz. zijn maar enkele van de thema's die aan bod komen. De didactische aanpak is gestoeld op het waarnemen, beleven, ervaren, exploreren, experimenteren. Nieuw in de bundel is ook dat er gewerkt wordt volgens het principe van de 'leerlijn'. We vullen de kennismaking aan met Heuvelandse erfgoedsites (op internet + bruikbaarheid op de sites zelf) en de nieuwe handleiding voor het streekbezoekerscentrum De Bergen te Kemmel.

Steunpunt NME
Regionaal Landschap West-Vlaamse Heuvels vzw
057 23 08 57

De Zee op de korrel

Dagcursus voor leerkrachten van het basisonderwijs over het natuurlijke leven aan en in zee..

Wil je uit de mond van een wetenschapper horen wat nu eigenlijk eb en vloed zijn? Welke organismen er allemaal in zee en op het strand leven? Welke natuurlijke aanspoelsels je kunt vinden op het strand?
17 februari in VBNC De Nachtegaal, De Panne
19 maart in Horizon Educatief vzw, Oostende
22 april in Provinciaal Natuurpark Zwin, Knokke-Heis

Informatie: 059 34 01 64,
claudewillaert@west-vlaanderen.be,
www.weekvandezee.be

Planeet Zee

Vanaf 1 september 2008 kunnen klassen van het 4de tot 7de jaar aso, bso en tso terug op het e-learningplatform www.planeetzee.org voor de 2de editie van "Planeet Zee" van het Vlaams Instituut van de Zee (VLIZ). Zeewetenschappers uit verschillende disciplines stellen hun recentste onderzoek voor in 21 lesmodules.

De website bestaat uit een virtuele zeiltocht doorheen de Noord-Atlantische Oceaan waar jongeren geconfronteerd worden met specifieke vraagstukken over actuele onderwerpen:

Hoe overleven organismen in extreme diepzeemilieus? Wat brengt de oceanen in beweging?

Kan men drinkwater uit zeewater winnen?

De lesmodules bestaan telkens uit een theoretisch deel vol interessante informatie en leuke weetjes, videoclips en animaties. Dan is er een praktisch gedeelte met meer dan 75 opdrachten, die je ook los van het project in de klas of op het veld kunt uitvoeren. De uitwerking van een module duurt gemiddeld 4 tot 6 uur, ideaal dus als project binnen de vrije ruimte.

Klassen die een videologboek van al hun activiteiten inzenden, maken kans om in april 2009 een week op de Zeeleeuw in te schepen.

Inschrijven voor de wedstrijd kan tot 27 maart 2009.

Informatie via info@planeetzee.org.

Koers naar zee

Waar kan ik met de klas biologisch veldwerk doen aan zee? Met wie neem ik contact op om de haven van Zeebrugge te bezoeken?

Waar kan ik me bijscholen over de ontwikkelingen van het klimaat?

In september verscheen een gloednieuwe brochure over de zee, een excursiegids voor het secundair onderwijs. De gids "Koers naar Zee" en de website www.koersnaarzee.be

brengen het beschikbare

aanbod van wetenschap-, technologie-, natuur- en milieueducatie aan zee in kaart. De provincie stuurde "Koers naar Zee" naar elke Vlaamse secundaire school. Je kunt een gratis exemplaar ook bekomen via het VLIZ 059 34 21 30 evy.copejans@vliz.be of bij de Provincie West-Vlaanderen, Tolhuis 0800 20 021, barbara.depraetere@west-vlaanderen.be

Het MOS-complot

De basisscholen van Gistel werken al 5 jaar samen met het stadsbestuur in het kader van MOS. De basisscholen zorgen voor een mentaliteitsverandering. Het stadsbestuur zorgt voor ondersteuning met gratis drinkflessen, boterhamdozen en fluoasjes en organiseert het 'afvalbad' en 'fietse-fietse'.

Maar er is een knelpunt.

De werking en de mentaliteitswijziging stromen niet door naar de twee secundaire scholen: het SIGO en het KTA. Dat vinden leerlingen, leerkrachten, ouders en directies geen goede zaak. Ze hebben samen het MOS-complot gesmeed. Het werd een samenkomst van 25 leerlingen uit de basisscholen en 20 leerlingen en directie uit de secundaire scholen.

Burgemeester Bart Halewyck, beet de spits af en wees de leerlingen van het SIGO en KTA op hun verantwoordelijkheid. Basisschool Horizon vertelde over het project "Met de fiets of te voet naar school" met fluoasjes, waarmee ze het gebruik van de auto laten dalen. Leerlingen van de basisschool Klimop wezen hun 'oudere collega's' op de voordelen van het gebruik van een coole drinkfles en rekenden uit hoeveel PMD-afval zo wordt uitgespaard.

Driespan Zevokote promoveerde de boterhamdoos. Ze voerden een proef uit. De vergadering vond plaats over de middag met picknick. Nadien verzamelden ze het afval van de 25 leerlingen van de basisscholen en de 20 leerlingen van de secundaire scholen afzonderlijk. De leerlingen van de basisscholen produceerden 35 gram afval, de leerlingen van de secundaire scholen 445 gram afval!

Driespan Moere gaf een volledig overzicht van alle MOS-projecten en stelde haar fruitdagproject voor. Daarna was het de beurt aan de leerlingen van BLO-school De Rietzang om het composteerproject en hun kippen in het zonlicht te zetten. Ten slotte gaf basisschool Gravenbos de secundaire scholen de opdracht om spaarzaam om te gaan met energie. Niet alleen meewerken aan de Dikke-truiendag maar elke dag energie sparen was de boodschap.

Het stadsbestuur gaf als afsluiter de secundaire scholen de raad mee om hun voetafdruk te beperken en de projecten van de basisscholen te laten doorstromen naar het secundair. Elke basisschool had voor de leerlingen van het secundair ook een geschenk mee. In hun MOS-pakket stak een drinkfles, een boterhamdoos, een fluo-armband, een spaarlamp en een thermometer, een appel en een bloempotje met compost en pompoenzaadje. De secundaire scholen waren onder de indruk. Ze beloofden om voortaan binnen de schoolparlementen aandacht te hebben voor MOS en duurzame ontwikkeling. Graag zouden ze een terugkomvergadering organiseren om aan hun jongere collega's te tonen dat ze het werkelijk menen.

Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Uitdaging van het sorteren

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Net Brussel en de Vlaamse Gemeenschapscommissie slaan de handen in elkaar om het sorteren van huisvuil in de Nederlandstalige scholen in Brussel te bevorderen. Twee jaar geleden heeft Net Brussel, de initiatiefnemer van het project, voor de eerste keer een gelijkwaardige campagne in de Franstalige lagere scholen in Brussel gelanceerd. De campagne zorgde ervoor dat de kwaliteit van het sorteren in de scholen aanzienlijk verbeterde.

Dit schooljaar vindt het project ook in de Nederlandstalige scholen plaats. De campagne is eind september gestart. Ongeveer honderdtwintig Nederlandstalige scholen van het lager onderwijs ontvangen een informatiedossier met documentatie en affiches. Samen met de "sorterraad" van een steunklas van het 5de of 6de leerjaar, een contactpersoon van de school en een animator van Net Brussel worden de gele en blauwe vuilnisbakken in de school geëvalueerd. Om de sorteeractie nog meer impact te geven informeert de school de ouders met een brochure over de campagne.

De actie wordt mee ondersteund door MOS. Het sorteerproject loopt tot mei 2009.

Meer informatie: gerd.hendrickx@netbrussel.be

Schoolvervoerplannen

Uit onderzoek blijkt dat maar liefst 49% van de leerlingen en studenten in Brussel zich (als passagier of als bestuurder) met de wagen verplaatst om naar school te komen. In scholen die leerlingen van buiten Brussel aantrekken, is het nog meer. Er is dus heel wat autodruk aan de schoolpoorten. Het Brussels Gewest probeert daar iets aan te doen met het project Schoolvervoerplannen. Het project loopt al twee schooljaren in verscheidene Franstalige en Nederlandstalige scholen in Brussel. Ook dit schooljaar hebben 30 scholen zich ingeschreven om werk te maken van een duurzame mobiliteit. De begeleiding en uitwerking voor 20 scholen is in de handen van GREEN vzw.

GREEN ontwikkelde een methodiek die ondertussen al ingang heeft gevonden in 60 scholen. Samenwerking met de school én de gemeente is erg belangrijk om bv. een herinrichting van de straat te realiseren zodat de autodruk aan de schoolpoort vermindert. De acties vinden meestal plaats in september of in de lente van zodra het mooi weer wordt. Uiteraard is het

de bedoeling dat de school mobiliteit (en verkeersveiligheid) integreert in haar lessenpakket. GREEN begeleidt één jaar en moedigt dan de school aan om de daaropvolgende jaren verder werk te maken van haar mobiliteitsbeleid. Daarbij kan de school blijven rekenen op niet onbelangrijke (materiële) steun van het Brusselse Gewest, dat de school blijft volgen. De meeste mobiliteitsscholen zijn ook MOS-scholen. De MOS-pakketten verkeer (voor het basisonderwijs) en mobiliteit (voor het secundair) helpen om het mobiliteitsbeleid verder te verfijnen en te integreren. Nieuw dit schooljaar is dat het project nu ook openstaat voor secundaire scholen. Op termijn wil het Brussels Gewest alle scholen aanzetten om werk te maken van duurzame mobiliteit.

Informatie: Olivier Dubrulle, Programmacoördinator Mobiliteit, GREEN vzw, 02 209 16 37, 0498 907 207, <http://www.greenbelgium.org>
Studie Brusselse mobiliteit: www.iris2.irisnet.be/Files/media/mobil2015_standvanzaken.pdf

Studiedagen

Sinds enkele jaren hebben we in Brussel de traditie om studiedagen te organiseren met verschillende partners samen: Kleur Bekennen, GREEN vzw, MOS, LOGO, Welzijn & Gezondheid en andere organisaties, afhankelijk van de behoefte.

Iedere organisatie belicht vanuit haar visie het gekozen onderwerp. Dan blijkt hoe de verschillende educaties nauw met elkaar verweven zijn.

Thema's die al aan bod kwamen:

- Vergroening van de schoolomgeving
  - Water van alle kanten bekeken
  - Voeding van alle kanten bekeken
  - Duurzame ontwikkeling van alle kanten bekeken
- Zeer geschikt voor pedagogische studiedagen!

Scholen die aan Duurzame Ontwikkeling aandacht willen besteden, kunnen altijd een beroep doen op de verschillende organisaties, welke invalshoek ze ook kiezen.

Meer informatie: *W&G: frieda.vanassche@vgc.be,*

Kleur Bekennen:

heidi.vandevelde@vgc.be,

GREEN:

k.vaningelghem@greenbelgium.org,

MOS: paul.renders@vgc.be

De premiejagers

Brusselse scholen kunnen een beroep doen op Brusselse Gewestsubsidies om zonneboilers of fotovoltaïsche panelen op het dak te plaatsen. Daarnaast kunnen zij natuurlijk ook nog een beroep doen op de subsidies van het departement Onderwijs, GO of Agion.

Zon

Fotovoltaïsche zonnecollectoren zetten natuurlijk licht om in elektriciteit. Een school verbruikt gemiddeld 20 kWh per m², of 192 kWh per leerling. 10 m².

Zonnepanelen kunnen ongeveer 1.000 kWh per jaar produceren in ideale omstandigheden (zuidelijke oriëntatie en hellingshoek van 35°). Voor een school met 200 kinderen dekt een installatie van 38 m² het volledige elektriciteitsverbruik.

Zonneboilers of thermische zonnecollectoren zijn vooral interessant voor scholen die warm water gebruiken in hun kantine (gemiddelde behoefte van 2,5 liter per maaltijd per dag) of in hun studentenverblijven (internaten of campussen).

Fotovoltaïsche panelen zijn duidelijk het interessantst, omdat een school doorgaans meer behoefte heeft aan elektriciteit dan aan warm water. Ook wanneer de school gesloten is, blijft ze elektriciteit produceren.

ENERGIEPREMIES

De energiepremies van het Brusselse Gewest dekken tot 40% van de investering. Daarbovenop is er voor organisaties die BTW-plichtig zijn een fiscale vermindering in de tertiaire sector tot 13,5%. Een bijkomend voordeel is dat de factuur heel wat lager uitvalt. Als je meer produceert dan je verbruikt, wordt het overschot aan het net geleverd. Ten slotte geeft de totale hoeveelheid elektriciteit die je zelf produceert recht op groenestroomcertificaten, die je kunt verkopen. Niet alle scholen komen onmiddellijk in aanmerking om zonnepanelen te plaatsen: soms is het interessanter om eerst andere maatregelen te nemen, zoals het dak isoleren.

STAPPENPLAN

Daarom volg je best dit stappenplan:

De milieuwerkgroep (met leerlingen!) vraagt bij de MOS-begeleider de themabundel 'Energie' (basis-onderwijs) of het themapakket 'Energie op school' (secundair) aan en houdt op een creatieve manier de leerlingen op de hoogte van de gemaakte vorderingen. Vraag raad over je energiebeheer bij de Energiefacilitator Tertiaire gebouwen. Dat is een onafhankelijke deskundige die je helpt om de energieprestaties van je schoolgebouwen te verbeteren. Hij komt niet ter plaatse, maar helpt je met al je vragen. Je kunt hem bereiken via 0800 85 775 of fac.tert@ibgebim.be.

De Energiefacilitator kan je helpen een specialist aan te duiden die de school grondig doorlicht. Zijn energieaudit kan bv. uitwijzen dat je beter eerst je dak isoleert voordat je er zonnepanelen op zet of dat het dak niet geschikt is voor zonnepanelen. Zo'n audit wordt grotendeels terugbetaald. Vraag offertes aan erkende installateurs. Sommige installateurs doen zelf de nodige administratie om recht te hebben op premies, vraag het hen op voorhand.

PRAKTISCH:

Voor technische en deskundige bijstand:

Energiefacilitator Tertiaire gebouwen,

0800 85 775 of fac.tert@ibgebim.be,

of Energiefacilitator Hernieuwbare Energie,

0800 85 775, fac.her@ibgebim.be.

Technische en administratieve documenten

(Energiepremies): www.leefmilieubrussel.be >

Professionelen > Thema's > Energie >

Dienstensector (tertiair).

Erkende installateurs: www.leefmilieubrussel.be >

Professionelen > De erkende en geregistreerde ondernemingen.

Belastingvermindering: technische info bij

www.economie.fgov of 0800 12 033,

fiscale info bij www.fiscus.fgov.be of 02 572 57 57.

Bijkomende subsidiëring en ondersteuning:

www.agion.be en www.gemeenschapsonderwijs.be.

